

LA TRAJECTÒRIA DE PERE FARRÉS COM A ESTUDIÓS DE MIQUEL MARTÍ I POL¹

POL SERRABASSA PUNTÍ
M. ÀNGELS VERDAGUER PAJEROLS
Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya

Pere Farrés's trajectory as a specialist in Miquel Martí i Pol

Revisem la llarga trajectòria d'estudi i de difusió de l'obra de Miquel Martí i Pol que Pere Farrés Arderiu (1948-2008) va portar a terme. Fou el primer que n'oferí una lectura acadèmica i és considerat l'estudiós que més profundament coneixia la poesia martipoliana. A més, aportem nova informació sobre els orígens de la relació personal i la coneixença literària de tots dos, i destaquem de la seva producció la varietat de gèneres, fent èmfasi en les antologies que permeten la síntesi biobibliogràfica del poeta.

Paraules clau: Pere Farrés, Miquel Martí i Pol, coneixença literària, antologies, estudis sobre poesia, difusió.

We examine the long years that Pere Farrés Arderiu (1948-2008) dedicated to the scholarly study and dissemination of Miquel Martí i Pol's work. He was the first to provide an academic reading of Martí i Pol and is regarded as the most authoritative scholar of his poetry. In addition, we present new data on the beginnings of the personal and literary relationship between the two and we highlight the various genres of Farrés's production, focusing on the anthologies that serve up a biobibliographical synthesis of the poet.

Keywords: Pere Farrés, Miquel Martí i Pol, literary meeting, anthologies, studies about poetry, diffusion.

*A 5 anys de la mort de Pere Farrés Arderiu
i a 10 anys de la de Miquel Martí i Pol*

L'objectiu d'aquest treball és donar a conèixer —per bé que segurament és reconeguda arreu— la llarga trajectòria d'anàlisi, d'estudi i de difusió de l'obra de Miquel Martí i Pol que Pere Farrés Arderiu (Manlleu, 1948 - Vic, 2008) va portar a terme des de la dècada dels setanta. Fou un dels primers, si no el primer, que n'oferí una lectura acadèmica. Volem retre homenatge a l'estudiós, Pere Farrés, per la seva prolífica i rellevant aportació als estudis sobre Martí i Pol.

Existeix un primer treball d'Àlex Broch sobre l'obra de Farrés sobre Miquel Martí i Pol, titulat «Pere Farrés, estudiós de Miquel Martí i Pol», que es va publicar en el volum d'homenatge que la Universitat de Barcelona li va dedicar el 2010.² Broch, partint de la «competència crítica» de Farrés, hi repassa i hi

1. El treball s'inscriu en les investigacions que es duen a terme dins el Grup de recerca consolidat (2009 SGR 736) «Textos Literaris Contemporanis: estudi, edició i traducció» de la Universitat de Vic.

2. BROCH, Àlex. «Pere Farrés, estudiós de Miquel Martí i Pol». A: TALAVERA, Meritxell (coord.). *Pere Farrés. In memoriam*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2010, p. 11-20. (Biblioteca Serra d'Or; 426)

detalla algunes de les seves nombroses aportacions des de la primera, publicada el 1976 a *Els Marges*, per veure que de tot el material se'n pot extreure un triple camí: 1) articles de seguiment i anàlisi sorgits com a comentari paral·lel a l'edició d'un llibre; 2) treballs i operacions de síntesi, i 3) aprofundiments en aspectes concrets que intenten definir constants o allò que particularitza la poesia de Miquel Martí i Pol.

Nosaltres ens remuntem, però, als primers anys de relació i al primer treball universitari dedicat a *La fàbrica* (1974) i enumerarem la vasta producció martipoliana de Farrés al llarg de més de trenta anys, que es va concretar en articles en revistes i a la premsa periòdica, en pròlegs, en antologies i edicions de textos, en conferències i discursos, o en capítols dins de manuals universitaris o històries de la literatura catalana. Formats diferents, dels quals citarem només la primera publicació —enara que, en cas que sigui necessari, podem remetre a reedicions i a altres volums de la mateixa obra—, que permeten, com veurem, una continuïtat bibliogràfica força completa i interessant. Per acabar, ens centrarem en l'edició d'antologies, per la lectura global que signifiquen de tota la producció poètica i perquè tenen en compte en cada nova edició els darrers volums publicats per l'autor de Roda de Ter.

Pere Farrés, a la seva «autobiografia» feta l'any 1995 amb motiu del concurs a professor titular d'universitat, reconeixia que Miquel Martí i Pol representava un dels primers focus d'estudi que li va cridar més l'atenció des dels inicis de la seva formació acadèmica:

«[...] Coneixença amb Miquel Martí i Pol (literària, des de 1973) i, més tard, amb Ricard Torrents, Segimon Serrallonga i Josep Grau (amb una certa entitat, a partir dels darrers anys 70, acabada la carrera [1977]; menys, amb Josep Junyent). D'aquí les primeres línies de treball:

- a) l'obra de Martí i Pol.
- b) el «grup de Vic»; *Inquietud*; la represa a la postguerra.
- c) l'obra de Josep Grau.
- d) crítica militant a *Reduccions*, especialment entre 1977 i 1982.
- e) la crítica literària (des de 1978), però especialment teatral (1979-1983) a *El 9 Nou*, que ha minvat molt a partir de 1985. [...]»³

Un dels primers interessos en el temps —i dels més fructífers— que va compaginar amb d'altres, com diu ell mateix, i especialment, amb el de Jacint Verdguer, que es concretà més endavant, el curs 1981-1982 i sobretot a partir de 1984.

1. Els primers anys de relació amb Miquel Martí i Pol

Com ja hem vist, Pere Farrés data la coneixença literària amb Miquel Martí i Pol l'any 1973, concretament el curs 1973-1974, fruit d'un treball universitari per

3. «Pere Farrés i Arderiu (1948-2008): Notes autobiogràfiques». *Anuari Verdguer. Revista d'estudis literaris del segle XIX* [Vic], núm. 16 (2008), p. 497-501.

a Jordi Castellanos, professor de literatura de la Universitat Autònoma de Barcelona. Podem assegurar, però, que ja abans, els anys 1967-1968, es coneixien. El jove Pere Farrés formava part d'un grup d'amics de Manlleu que compartien interessos i inquietuds culturals, que s'anomenaven Joiamic. Pere Farrés, recordant el 2004 aquests primers anys de relació, diu:

«Jo formava part d'un grup de jovent del meu poble, Manlleu, [...] i havíem demanat alguna vegada a Martí i Pol que vingués a fer algun acte com, per exemple, un discòrum, si no recordo malament. Ja havia vingut a Manlleu a fer cinefòrums i hi havia presentat un recital de Raimon.»⁴

A partir de mitjan anys setanta, s'incrementa la faceta d'activista cultural i de divulgador de l'obra i la figura del poeta rodenc, que va mantenir al llarg de la vida, amb l'objectiu d'apropar la literatura de Miquel Martí i Pol al públic general. Com a exemples il·lustratius, podem citar-ne quatre: a) un acte d'«Homenatge a Miquel Martí i Pol. «Lletra d'Or» 1976», que organitzava, segons els papers, la Jove Cambra de Manlleu, una entitat cultural manlleuena,⁵ i que s'havia de celebrar el 21 d'abril de 1977 a la sala d'actes de la Caixa d'Estalvis de Manlleu,

4. Entrevista feta a Farrés per Juanma Arizmendi el 17 de maig de 2004 per correu electrònic que es conserva impresa al fons de Pere Farrés, la consulta del qual ha estat possible gràcies a Pepi Andreu, vídua de Farrés, a qui aprofitem per agrair les facilitats i la il·lusió. Sense la seva ajuda, aquest treball hauria quedat orfe de molta informació important. Sempre que citem, doncs, el fons Farrés ens referim a la documentació guardada per la família. Per un altre dels membres de Joiamic, Joaquim Pla Brunet, ara professor de la Universitat de Vic, sabem que el discòrum de què parla Farrés fou sobre The Beatles, que els mateixos joves s'encarregaren del transport del poeta i que la seva col·laboració fou gratuïta.

5. La Jove Cambra de Manlleu fou una entitat, legalitzada a principis de 1976, amb la finalitat d'«agrupar gent jove disposada a treballar i a col·laborar amb altres entitats de la Vila, en tots els afers que afectin d'alguna manera la vida cívica, social i cultural de la nostra població», segons expliquen ells mateixos al setmanari *Manlleu* (29 de maig de 1976). A la biblioteca de Manlleu es conserva una carta de 20 de març de 1976 de Pere Farrés com a president adreçada a la població. Tot i que un altre membre de la Jove Cambra manlleuena que hi actuà de secretari, Robert Vendrell, no recorda que hi hagués canvis a la seva junta directiva, a la premsa hem trobat que el novembre del 1976, de l'assemblea de la Jove Cambra en surt una junta que havia d'actuar a partir de l'1 de gener de 1977: Jordi Anglada i Bosch, com a president [aquest nom és erroni o Antoni Anglada o Pere Bosch]; Pere Farrés i Arderiu, com a president anterior [segurament passava a ser el secretari]; Robert Vendrell i Cirera, Pep Coma i Canyellas, Marcial Paricio i Cardo i Teresa Otero i Capdevila (*Manlleu*, 13 de novembre de 1976). Coneixem també que, aquells anys 1976 i 1977, l'entitat organitzà almenys dos actes celebrats a Manlleu a la Sala d'actes Joan Llagostera i Puntí de la Caixa d'Estalvis Comarcal de Manlleu: un cicle de taules rodones «Manlleu, avui», setembre-octubre de 1976 (sobre ensenyament, sanitat, urbanisme, economia, situació laboral, el municipi —ajuntament i entitats—) i el «IV Cicle de Cultura Catalana: Catalunya 1898-1939» (febrer-març de 1977), organitzat amb Omnium Cultural, amb la intervenció de Joaquim Nadal, Enric U. Da Cal, Joaquim Molas, Pere Gabriel, Jaume Sobrequés, tots professors de la Facultat de Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona. Agraïm als responsables de la Biblioteca Municipal de Manlleu les dades que ens han facilitat. La Jove Cambra s'extingí per inanició (formalment no es clausurà) abans de la campanya electoral de les primeres eleccions democràtiques —segons ens han comentat Robert Vendrell i Antoni Anglada, a qui donem les gràcies per les seves informacions— perquè, en certa manera, havia acomplert la seva missió cívica i/o prepolítica i havia deixat de ser necessària. També tenim constància que, a part de Farrés, alguns membres de la Jove Cambra mantenien llavors i mantingueren més endavant una relació cordial amb Martí i Pol que es concretava en anades al teatre a Barcelona. També el poeta dedicà un poema als primers membres de l'entitat, segons ens ha comentat Vendrell.

MINISTERIO DE INFORMACION Y TURISMO
DELEGACIÓN PROVINCIAL DE BARCELONA
SECCION ESPECTACULOS Y RADIODIFUSION
Negociado de Cinematografía y Teatro

MINISTERIO DE INFORMACION Y TURISMO
16 ABR 1977
REGISTRO SALIDA N.º 6324
DELEGACION PROVINCIAL DE BARCELONA

Vista su instancia de fecha 15.4.77
en la cual solicita autorización para celebrar un recital
de canciones
Autor _____
en el Local Caja de Ahorros Comarcal de Manlleu
durante los días 21.4.77
a cargo de RAFAEL SUBIRACHS
esta Delegación Provincial en uso de las facultades que
tiene atribuidas por las O.O. M.M. de 12-3-1971 y 27-10-
70 y demás normas vigentes en materia de espectáculos
públicos no deportivos, concede la autorización solici-
tada con las características y condicionamientos que,
en su caso, al dorso se detallan y sin perjuicio de las
competencias, al respecto, de otros Organismos.

Dios guarde a Ud. muchos años.

Barcelona, 15 de Abril de 197 7
DELEGADO PROVINCIAL,

AUTORIZADO PARA MAYORES DE 14 AÑOS
Ministerio de Información y Turismo
DELEGACION PROVINCIAL DE BARCELONA

Sr. Pedro Farrés.- Secretario de Joven Camara de Manlleu

Autorització de l'acte de 21 d'abril de 1977 a Manlleu. Fons família Farrés-Andreu.

MINISTERIO DE INFORMACION Y TURISMO
DELEGACIÓN PROVINCIAL DE BARCELONA
Sección: Espectáculos y Radiodifusión
N.º _____

EJEMPLAR PARA EL INTERESADO

ILMO. SR. DELEGADO PROVINCIAL DE INFORMACION Y TURISMO - BARCELONA

El que suscribe PE德罗 FARRÉS ARDERIU
domiciliado en MANLLEU calle Hno. Enrique Delaris
n.º 37 en su calidad de (1) Secretario
de la Entidad Joven Cámara de Manlleu
con domicilio social en _____ calle _____
n.º _____ Solicita autorización para representar Recital
Rafael Subirachs autor Rafael Subirachs
H. Martí Pol a cuyo efecto se acompaña letras canciones
en el local Caja de Ahorros Comarcal de Manlleu
el día 21 de abril de 1977 a cargo de Rafael Subirachs

El ensayo general tendrá lugar el día _____
en el local _____ a las _____ horas.

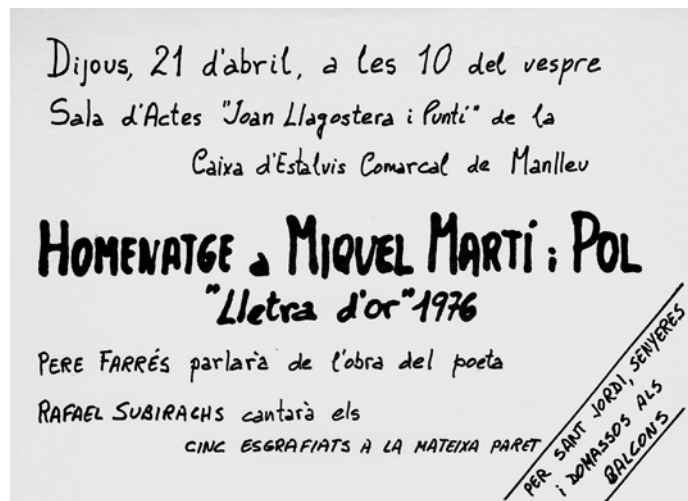
Barcelona, 15 de abril de 197 7

FIRMA DEL SOLICITANTE,
Farrés
(Núm. D. N. 1.)

19 ABR. 1977

(1) Presidente, Secretario, Empleado, Apoderado, Representante, etc.

Instància de petició de l'acte de 1977 signada per Pere Farrés. Fons família Farrés-Andreu.

Cartell de l'acte de 1977, amb Pere Farrés i Rafael Subirachs. Fons família Farrés-Andreu.

on Rafael Subirachs havia de cantar *Cinc esgrafiats a la mateixa paret*;⁶ b) la setmana de la poesia catalana que la Comissió de Cultura del PSUC d'Osona celebrà l'any 1978 a diferents poblacions; c) la «llició magistral» impartida a l'homenatge a Miquel Martí i Pol que tingué lloc a Mataró del 18 al 21 de novembre de 1988, i d) l'acte d'homenatge celebrat a Gurb l'any 2004.⁷

Si la coneixença Farrés - Martí i Pol venia de finals de la dècada dels seixanta, la seva relació personal i literària es va estrènyer a partir de finals de 1973 i principis de 1974. En efecte, unes cartes del poeta a Farrés i els reports d'unes visites d'aquest a Roda ho proven i ho testimonien.⁸

6. Tot i que diverses persones vinculades a l'entitat no recorden ni l'acte ni la seva organització, l'esmentem perquè n'hem trobat documentació al fons personal. Vegeu, en aquest sentit, les il·lustracions 1, 2 i 3. En aquest acte de 1977, Farrés s'hauria ocupat de la sol·licitud d'autorització de representació a la Delegació Provincial de Barcelona. Ministerio de Información y Turismo, com a secretari de la Jove Cambra de Manlleu i, a més, hi hauria intervingut per parlar de l'obra del poeta. Es conserven diverses còpies del cartell anunciatiu de l'acte, fet a mà, i la sol·licitud d'autorització de què hem parlat.

7. L'any 1978, la Comissió de Cultura del PSUC organitzà el primer homenatge popular al poeta, *Ara és demà*, del 21 al 28 de maig, amb actes a Roda, Vic i Centelles; Farrés fou l'encarregat de presentar la vida i obra de Miquel Martí i Pol al tríptic del programa general, intervingué en la presentació del llibre *Contes de la vila de R.* a Vic i presentà l'acte *Cinc esgrafiats a la mateixa paret* a Manlleu. A l'acte de Mataró de 1988 Farrés hi és convidat com a conferenciant i l'any 2004, amb motiu de l'homenatge fet a Gurb, fou el curador de l'antologia biogràfica i poètica *Miquel Martí i Pol vist per ell mateix* (vegeu més avall) i participà, és clar, en l'organització de l'acte.

8. Aquestes cartes i aquestes notes són conservades al fons personal de Pere Farrés. Posteriorment a la presentació oral de la nostra comunicació al II Col·loqui Internacional Miquel Martí i Pol d'octubre de 2013 —que és en l'origen d'aquest treball— i abans de la seva publicació, el professor Eusebi Coromina ha editat a *Els Marges* («Miquel Martí i Pol: una autobiografia (1974). Resposta a Pere Farrés», núm. 103, primavera de 2014) les cartes entre Farrés i Miquel Martí i Pol de 1973 i 1974, com a complement

La primera carta, datada el 29 d'octubre de 1973, mostra un to de certa proximitat: Martí i Pol usa l'expressió «sr. Pere Farrés», però continua amb un «Benvolgut amic»; hi veiem també la utilització de pronoms de segona persona, «t'escric» o expressions com «tu, Pere Farrés». A més a més, aquesta carta mereix una atenció especial.

L'any 1973, Pere Farrés i altres preparaven un espectacle teatral a partir de textos del llibre *La fàbrica* de Miquel Martí i Pol. Pel que deduïm d'aquesta carta, un grup de joves havia fet una visita al poeta i li havien deixat un exemplar del primer esborrany de l'obra. Tot fa pensar que un dels exemplars del text d'aquest espectacle es troba mecanografiat, juntament amb notes manuscrites del mateix Farrés, al seu fons personal. I és ben cert que li portaren l'exemplar a casa, perquè també al fons personal hem trobat dos papers (un manuscrit i l'altre mecanografiat) que reporten el resum de dues visites a casa de Miquel Martí i Pol: una del 22 d'octubre de 1973 i l'altra del 4 de novembre de 1973. En totes dues notes es parla del muntatge teatral; a la primera visita li deixen el projecte i acompanyaven Farrés dues persones més, Jaume i Kim:⁹

«Pel que fa al motiu de la visita, ens digué que no teníem perquè demanar-li permís per a fer el muntatge, ja que els poemes són de tots, no d'ell tan sols. Que són publicats perquè cada ú en faci l'ús que consideri necessari.

Vaig veure que són diversos els muntatges que s'han fet o es fan sobre poemes d'ell. A més de "La Creació", com a mínim en cità un parell.

Li vam demanar si veia bo que s'escenifiquessin els poemes; ell ens digué que, de fet, els poemes no són pensats per a ser escenificats; que si hi hagués un teatre com cal, seria millor no recórrer a poemes, però que donat l'estat actual del teatre, fem bé escenificant poemes, per tal d'omplir el buit que hi ha.

Es va interessar ja per qüestions de com s'escenificaria, lloc, ambientació, etc. que no li poguérem pas dir ja que encara no està pensat. Va insistir en la necessitat d'una bona recitació, per tal que el públic ho entengui el màxim de bé.

Fins i tot, ens en donà les gràcies. [...]

D'aquí a quinze dies hi hem de tornar, per a dir-nos què pensa del nostre muntatge.»

de l'edició d'una «autobiografia» del poeta rodenc en forma de carta de catorze pàgines (datada el 10 de febrer de 1974) que és una peça clau d'aquest epistolari. A més de la correspondència, en aquest mateix fons es conserva una còpia d'un escrit de Miquel Martí i Pol, datat el 4 de febrer de 1973, que versa sobre l'existencialisme. Un grup d'amics de Farrés, entre els quals hi havia Joaquim Pla (que hem esmentat a la nota 4 i a qui agraïm ben sincerament l'ajuda que ens ha proporcionat i la seva lectura atenta del nostre treball), havien demanat a Martí i Pol, segurament a través de Farrés o d'una visita del grup acompanyat de Farrés, informació sobre el tema per a un treball d'institut. El mateix Joaquim Pla conserva l'original de l'escrit amb la carta que l'acompanyava, adreçada a tot el grup i signada pel poeta rodenc.

9. Els amics de Farrés eren els manlleuencs Jaume Burgaya i Joaquim Pla. A la segona visita, que esmentem a continuació, s'hi afegeix Jaume Condom, amic de Burgaya amb qui s'havien conegut durant el servei militar a Mallorca.

A la segona visita —on hi ha Farrés, Kim, Jaume Burgaya i Jaume Condom—, Farrés escriu «Sobre el muntatge vam estar molt aviat d'acord», perquè a la carta de Miquel Martí i Pol a Farrés del 29 d'octubre que estàvem comentant ja els havia fet crítica, sempre amb to positiu i constructiu, després d'una lectura atenta del projecte. No és matèria d'aquest estudi, però sí que seria interessant resseguir la gènesi i elaboració d'aquest muntatge. Només hi farem un apunt final. A partir d'aquesta carta en coneixem la idea, i, al cap de ben poc, en una carta del 28 de novembre, el mateix Pere Farrés diu al poeta:

«Pel que fa al muntatge de “La fàbrica” de moment ha quedat aturat perquè els “actors” amb els que comptàvem estan preparant “Antígona” de l'Espriu. És possible que cap al febrer comencem a posar fil a l'agulla.»

Així doncs, el muntatge quedà aturat. A les cartes que hem pogut consultar no es parla més d'aquesta obra, i tampoc sabem com quedà. S'hauria de fer una recerca centrada en aquest aspecte per saber si s'acabà duent a terme: de moment tot fa pensar que quedà en un projecte.¹⁰ Altrament, d'aquesta carta també es dedueix que Farrés és el nexa d'unió entre el grup que preparava l'obra de teatre —potser algun grup amateur de Manlleu— i Miquel Martí i Pol.

És també en la carta de finals d'octubre de 1973 quan sembla que hi ha l'impuls definitiu en la seva relació personal. Llegim: «Per cert, tenia l'orella ben oberta l'altre dia quan tu, Pere Farrés, vas dir que treballaves en un assaig sobre el conjunt de la meva obra. Gràcies també, i... no el podria veure, aquest treball?». Queda demostrada, doncs, la voluntat de Martí i Pol de col·laborar en l'elaboració del treball universitari que Farrés presentà el 1974, com hem esmentat a l'inici, al professor Jordi Castellanos.

A partir d'aquí la correspondència és més continuada. A les cartes de Farrés a Martí i Pol dels dies 28 de novembre i 22 de desembre de 1973, el professor manlleuenc s'adreça al poeta amb un *vostè* o un *vós* («seva poesia», «Perdoneu»), a partir de la del 25 de febrer de 1974 el registre utilitzat ja és molt més proper («la teva carta», «T'haig de demanar...»). El poeta rodenc continua adreçant-se al jove Pere Farrés amb la mateixa proximitat encetada en cartes anteriors («Vaig rebre la teva carta», «Els papers que em vas enviar...»).

Com hem vist, doncs, la relació personal i literària entre ells té els seus orígens en aquests anys i enceta el que desembocà no només en una estreta amistat, sinó també en un fecund lligam literari.

10. Hem consultat diverses persones vinculades al món teatral, entre elles Lluís Solà —a qui agraïm l'atenció—, per si podíem esbrinar-ne alguna cosa més. De moment, sense èxit.

2. L'estudi de Miquel Martí i Pol

2.1. El treball universitari: el primer fonament

Sabem del cert que els inicis universitaris de Farrés en la poesia de Miquel Martí i Pol provenen d'un treball acadèmic, presentat el març de 1974 i dedicat a *La fàbrica*, per al professor de la Universitat Autònoma de Barcelona Jordi Castellanos, que li va valer la nota d'excel·lent. Repassant els antecedents de la seva dedicació a la literatura catalana en el seu currículum o «autobiografia», ell mateix reconeixia:

«Inici dels estudis de literatura catalana, a 2n de curs de carrera, el 1973/74, amb els professors Joaquim Molas i Jordi Castellanos. Treball presentat a Jordi Castellanos, “Una lectura de *La fàbrica* d'en Miquel Martí i Pol”, el març de 1974, qualificat amb un 9, tot i els comentaris crítics. D'aquí en naixerien, però, els dos primers articles:

- Primer article publicat, al *Tele/eXprés* del 2 d'abril de 1975: “Miquel Martí i Pol, ara”.¹¹
- Article d'*Els Marges* 7 (juny de 1976), “El llarg viatge poètic de Miquel Martí i Pol”.¹²

«Una lectura de *La fàbrica* d'en Miquel Martí i Pol», de 43 pàgines, té un grau d'aprofundiment important, tot i ser de segon de carrera, donat, sobretot, per la seva formació seminarística, essencialment humanista, i la rebuda de Guillem Serra —professor de literatura de l'Institut Jaume Callís. Així doncs, la lectura del context, tant europeu com català, l'aprofundiment en l'estudi de la poesia realista catalana i, per sobre de tot, la profunda lectura que fa del llibre, el fan d'un gran interès. Cal destacar, encara que sigui de passada, les nombroses anotacions del professor Castellanos, que, curiosament, quasi desapareixen a l'apartat dedicat a l'anàlisi del llibre. És remarcable, també, la dificultat de l'empresa: Pere Farrés s'endinsà en un estudi sense material bibliogràfic, on tot estava per fer. Aquest fou el punt de partença d'una carrera d'estudis que ja no es deturaria fins al final.

La gènesi del treball és també destacable. Sabem, i ha quedat demostrat, que Farrés s'havia interessat per la poesia martipoliana. En la carta de l'estudiant al poeta del 22 de desembre de 1973, aquest li explica que ja havia començat un treball sobre la seva poesia per propi plaer:

«Per aclarir una mica més el motiu que m'ha dut a fer aquest estudi com a treball de curs, val a dir que ja durant les vacances, concretament en la Universitat Catalana d'Estiu on vam estar comentant amb un company de Girona els poemes dels *Vint-i-set*, vaig començar l'estudi, prescindint de si em podia servir o no com a treball de curs. Posteriorment això ha sigut possible. La primera actitud,

11. FARRÉS, Pere. «Miquel Martí i Pol, ara». *Tele/eXprés* [Barcelona] (2 d'abril de 1975), p. 17.

12. FARRÉS, Pere. «El llarg viatge poètic de Miquel Martí i Pol». *Els Marges* [Barcelona], núm. 7 (juny de 1976), p. 121-128.

doncs, va ser de diletant, i tant de bo ho continuï essent; per aprovar el curs podria fer un altre treball que em dugués menys feina, però m'interessa aquest.»

Veiem que és conscient de la dificultat que es pot trobar en l'elaboració d'aquest estudi, però aquest fragment trasllueix, sobretot, un interès personal i innegable del crític, sempre, com diu, des de l'admiració. Una admiració que l'empeny a prendre partit per un treball que ell sap complex i costós. Volem prestar atenció als canvis que suposem que va patir. Pel que podem llegir a la correspondència entre Farrés i Martí i Pol, la idea primera del treball, i acordada amb Castellanos, era una altra:

«[...] el treball de curs que haig de presentar a n'en [sic] Jordi Castellanos, parlant-ne amb ell, vam decidir que fos sobre la seva poesia. Jo, durant l'estiu, m'hi havia anat engrescant i li vaig proposar. Estem d'acord. Més en concret l'objecte de l'estudi és veure l'evolució seguida des del primer llibre fins al que està a punt de sortir. Això em suposa, evidentment, treballar sobre tota la seva poesia.»

Les cartes que es conserven d'aquest període i que parlen del treball, ho fan sempre amb aquesta idea d'estructura. En cap moment es parla d'un canvi d'enfocament, ni d'una variació en el plantejament, però el resultat final va ser un altre: una lectura del llibre *La fàbrica*. Sí que ofereix una lectura evolutiva de la poesia de Martí i Pol a l'apartat en què biografia el poeta, a més del capítol dedicat a la poesia i al realisme històric, però sembla que no és el que s'havia ideat en un principi.

Punt a part mereix la implicació del poeta en l'elaboració d'aquest estudi. La participació és innegable, com es pot veure en les cartes consultades. Anteriorment hem vist que Miquel Martí i Pol havia «parat l'orella» i havia sentit que Pere Farrés li dedicava un treball universitari. El poeta rodenc no es va poder estar de demanar-li de col·laborar. El creuament de cartes entre finals del 1973 i principis del 1974 demostra aquesta implicació. Prenen importància, per la informació que guarden, una carta de Farrés del 28 de novembre en què fa un seguit de preguntes a Martí i Pol sobre la seva vida i obra, i una carta de resposta del poeta del 10 de febrer amb tota mena de detalls i una extensió de set pàgines a doble cara. Entremig, altres cartes també donen pistes de com s'hi involucra el poeta estudiat. De les cartes es dedueix que Pere Farrés li feia arribar el que anava escrivint i ell ho repassava i li donava la seva opinió. Fins i tot li dona la clau de lectura d'un vers que el «desarma».¹³

13. Com hem indicat abans, vegeu totes aquestes cartes al treball d'Eusebi Coromina, «Miquel Martí i Pol: una autobiografia (1974). Resposta a Pere Farrés». *Els Marges*, núm. 103 (primavera de 2014), p. 138-161.

2.2. Evolució de l'estudi i les seves publicacions

El nostre objectiu en aquest repàs cronològic és deixar constància de les primeres vegades que Farrés conreà cada un dels gèneres crítics —articles, ressenyes, edicions, entrades de diccionari, etc.— i no pas valorar les seves produccions més importants. Amb això volem oferir un tast de la vasta bibliografia de l'estudiós sobre l'obra del poeta de Roda, una tasca que no abandonà mai, que desenvolupà al llarg de la seva vida i que permet considerar-lo com un dels grans, si no el més gran, expert en l'obra de Martí i Pol.

De 1975 i 1976 són els primers articles en dues revistes d'abast nacional, de divulgació i especialitzada, respectivament, i que ja hem esmentat més amunt. El primer, «Miquel Martí i Pol, ara», a *Tele/Exprés*, i el segon «El llarg viatge poètic de Miquel Martí i Pol», a *Els Marges*, d'on Jordi Castellanos era redactor. Són els dos primers escrits de la seva carrera de crític literari, nascuts, com ell ens informà, d'aquell treball universitari de 1974.

A Pere Farrés i Arderiu,
que ha compartit la uaixeusa
i la crixeusa de tots i cada un
dels poemes, i que m'ha ajudat a
arrodonar-los amb els seus consells.
Amb una abraçada
M. Martí i Pol
22-11-77

Afegitó autògraf a la dedicatòria de Miquel Martí i Pol a *Crònica de demà*.
Fons família Farrés-Andreu.

L'any següent, el 1977¹⁴ —amb el títol de llicenciat universitari—, gràcies a haver participat en la «Crida als escriptors joves» que anualment fa *Serra d'Or* i haver aconseguit la recomanació del jurat, la revista va estampar-li «Miquel Martí i Pol sense l'escorça». ¹⁵ El 1979 tornarà a publicar a la mateixa revista la primera ressenya sobre Martí i Pol, «Una aproximació a la poètica de Miquel Martí i Pol: a propòsit de 'Capfoguer'»; també hi féu col·laboracions el 1999 i el 2004.

Fou el 1978 i de la mà de Lumen i en la col·lecció «Paraula Menor», dirigida per Ricard Torrents, que publicà la primera edició d'un llibre martipolià. Va ser *Contes de la vila de R. i altres narracions*, l'únic volum de prosas narratives curtes de l'autor rodenc, que inaugura aquesta faceta d'editor i prologuista. De fet, segons ens ha indicat el mateix Torrents, va ser amb Miquel Martí i Pol amb qui van convenir de demanar el pròleg del volum a Pere Farrés.

El 1983 publicà la primera antologia a Edicions 62. L'antologia de Farrés fou reeditada els anys 1984, 1987, 1989, 1990, 1992 i 1994. Va ser el 1997 que, també dins Edicions 62, preparà *Nova antologia poètica*, que hauria de ser vista com una ampliació de l'anterior i que va ser reeditada els anys 1998, 1999, 2000 i 2002. Finalment, el 2007, Pere Farrés edità *Sol de palla trenada*, la darrera, i definitiva, antologia sobre l'autor de Roda de Ter.¹⁶

L'any següent Farrés publicà el primer estudi global de caràcter acadèmic dins una història de la literatura catalana. El capítol «La poesia realista i la seva evolució» ocupa les pàgines 129-144 de la *Història de la literatura catalana*, dirigida per Joan Manuel Prado i Francesc Vallverdú i publicada per Edicions 62 i Orbis. Com es pot veure, no és un escrit dedicat, exclusivament, a Martí i Pol, sinó més de caràcter global de moviment. Sí, però, que un dels autors més destacats en aquest capítol és l'escriptor de Roda.

El 1985 aparegué la primera ressenya dedicada al *Llibre d'absències* en una publicació acadèmica com és *Reduccions. Revista de Poesia*, a la qual, però, ja havia col·laborat anteriorment, amb «crítica militant», com assenyala Farrés mateix a la seva autobiografia.¹⁷

El 1989 és l'any d'inici de l'*Obra poètica* de Miquel Martí i Pol, de la qual fou el curador. El primer volum recollí l'obra apareguda entre els anys 1948-1971. El segon volum va aparèixer el 1991 (1970-1980); el tercer, l'any 1993 (1980-1990), i

14. Aquest mateix any, Miquel Martí i Pol publica *Crònica de demà* (amb pròleg de Ramon Pinyol i dibuix de Joan-Pere Viladecans, Llibres del Mall, 1977) dedicat «A Pere Farrés i Arderiu». A l'exemplar que conserva Pepi Andreu, el poeta hi afegeix a mà: «que ha compartit la naixença i la creixença de tots i cada un dels poemes, i que m'ha ajudat a arrodonar-los amb els seus consells. / Amb una abraçada / M. Martí Pol / 22-11-77». L'estretor de la relació literària que hem vist néixer en l'apartat 1 segurament arriba a un nivell màxim i es va mantenir a partir de llavors. Vegeu la reproducció de l'autògraf.

15. FARRÉS, Pere. «Miquel Martí i Pol sense l'escorça». *Serra d'Or* [Barcelona], any XIX, núm. 210 (març de 1977), p. 29-31. L'article apareix amb l'epígraf següent: «Aquest treball, rebut per 'Serra d'Or' en resposta a la seva més recent "crida als escriptors joves", fou un dels que esmentà al seu veredict el jurat encarregat de fer-ne la tria».

16. Per a les antologies, vegeu l'apartat següent d'aquest mateix treball.

17. Vegeu nota 3. A *Reduccions* Farrés hi col·laborà, especialment, entre 1977 i 1982, amb ressenyes diverses de llibres i autors d'aquells anys: Jaume Medina, Bru de Sala, Miquel Desclot, etc.

Pere Farrés, Miquel Martí i Pol i Pepi Andreu a casa del poeta l'estiu de 1988. Fons família Farrés-Andreu.

el quart, el 2004 (1991-2003).¹⁸ També el 1989 Farrés publicà un article a *Reduccions* que pot ser llegit com la primera reivindicació del poeta com a figura que cal tenir en compte a la història de la literatura catalana: «L'obra de Martí i Pol, en un moment decisiu».

La dècada dels noranta no presenta cap novetat en la tipologia d'estudi. Sí, però, que el crític continua dedicant-se a l'obra de Martí i Pol, com per exemple amb l'edició de l'obra poètica, pronunciant conferències sobre la seva obra (Ripoll, maig de 1994), amb l'homenatge que va rebre el poeta a la Universitat de Barcelona el 1996, amb l'edició del llibre *Estimada Marta* el 1998 o amb l'escrit biogràfic sobre Martí i Pol del web *Lletra. La literatura catalana a Internet*, el 1999. Ens hem d'esperar, però, fins a aquest últim any, perquè Pere Farrés faci un nou producte crític martipolià: la redacció del capítol «Miquel Martí i Pol» dins *Literatura catalana contemporània*, obra dirigida per Glòria Bordons i Jaume Subirana i publicada per la UOC (p. 344-347).

18. FARRÉS, Pere. «Edició i pròleg». A: MARTÍ I POL, Miquel. *Obra poètica/2 (1970-1980)*. Barcelona: Edicions 62, 1991, p. 7-16 (Clàssics Catalans del Segle XX); FARRÉS, Pere. «Edició i pròleg». A: MARTÍ I POL, Miquel. *Obra poètica/3 (1980-1990)*. Barcelona: Edicions 62, 1993, p. 5-15. (Clàssics Catalans del Segle XX); FARRÉS, Pere. «Selecció, edició i introducció». A: MARTÍ I POL, Miquel. *Obra poètica/4 (1991-2003)*. Barcelona: Edicions 62, 2004, p. 7-18. (Clàssics Catalans del Segle XX).

L'any 2000 Farrés fou una de les ànimes del *Primer Col·loqui Miquel Martí i Pol: 1948-1998, cinquanta anys de poesia*, celebrat a la Universitat de Vic. Col·laborà en l'organització, va ser membre del comitè organitzador i, més enllà d'aquesta implicació, se li encarregà la ponència: «Miquel Martí i Pol, la construcció d'una poètica».¹⁹ Aquest mateix any redactà l'entrada corresponent dedicada a Miquel Martí i Pol al *Diccionari de la Literatura Catalana*.²⁰

El 2003, any de la mort del poeta de Roda de Ter, foren molts els actes en què Farrés participà, i molts, també, els articles periodístics que publicà sobre la seva figura. L'any 2004, en aquest mateix context d'homenatge, publicà a *L'Avenç* «Notes per a una biografia literària», un estudi global de balanç de l'obra de Martí i Pol.²¹

Encara hi podríem afegir, dins d'aquest capítol, *Quietud perduda: poesia inèdita i dispersa: 1984-2003* (Barcelona: Edicions 62 / Empúries, col·lecció «Poesia», 88), que aparegué el mateix 2004: Farrés és l'autor de la justificació que ocupa les p. 7-9 i responsable, és clar, de l'edició. És el volum que tanca l'edició de l'obra i que en demostra el coneixement per part de Farrés.

2.3. Les antologies

Revisarem, per tal de veure la manera de treballar de Pere Farrés i perquè es cossi una altra mena de recepció i de difusió de l'obra de l'autor de Roda de Ter, el cas de les antologies de poesia de Miquel Martí i Pol, amb les seves múltiples reedicions-reimpressions des de 1983 fins a 2007. En aquest període, Farrés va editar tres antologies a Edicions 62:

- a) *Antologia poètica* (Edicions 62; «El Garbell»): es publicà per primera vegada l'any 1983;²² es reedità l'any 1984, amb l'afegit d'una nota de Farrés; veié la llum, sense canvis dins la mateixa col·lecció, el 1987 (3a), el 1989 (4a), el 1990 (5a)... i, almenys fins a la 8a, de 1994. Conté, a banda dels textos, un estudi introductori, uns suggeriments de treball i una guia bibliogràfica.

19. «Miquel Martí i Pol, la construcció d'una poètica». A: *Col·loqui Miquel Martí i Pol: cinquanta anys de poesia (1948-1998)*. Vic: Eumo Editorial, 2000, p. 93-108.

20. Bou, Enric (dir.). *Nou diccionari 62 de la literatura catalana*. Barcelona: Edicions 62, 2000, p. 436.

21. *L'Avenç* [Barcelona], núm. 296 (novembre de 2004), p. 23-28.

22. Acabava d'aparèixer l'*Antologia poètica de Miquel Martí i Pol*, a cura de Ricard Torrents (Barcelona: Editorial Aymà, 1982; conegué una segona edició el 1984), tot i que, de fet, estava preparada el novembre de 1979, data que porta el pròleg (la postdata, en canvi, data de gener de 1982). El curador, com veurem també amb Farrés, aprofità l'antologia d'Aymà per publicar-ne més endavant una altra, posada al dia, a l'editorial Proa: *Amb els ulls oberts. Antologia poètica de Miquel Martí i Pol* (Barcelona: Edicions Proa, 1999, 2002). Consultat Ricard Torrents sobre el tema de les antologies pràcticament simultànies, ens parlava de la competència entre editorials i ens escrigué el següent: «Amb en Pere vàrem parlar de les antologies, la seva i la meua. I amb en Miquel. Es tractava de no repetir l'enfocament de les dues antologies. El meu era literari, estètic, i el seu seria historicista, erudit. Tots dos crítics, o sigui aplicant allò de llegir, opinar, triar. L'un pel gust, l'altre per la dada». (24 d'agost de 2013). És també l'any 1983 que Farrés publicà un davantal de presentació per a l'antologia de Miquel Martí i Pol traduïda a l'eslovè.

- b) *Nova antologia poètica* (Edicions 62; «El Cangur» i «El Cangur. Poesia Butxaca»): publicada el 1997, inclogué, a part dels poemes, un estudi introductori i una guia bibliogràfica. Sembla que va conèixer diverses reimpressions (1998, 1999 i 2000 dins «El Cangur» i 2002, 2004 i 2005 dins la col·lecció «El Cangur. Poesia Butxaca»).

- c) *Sol de palla trenada. Antologia poètica (1951-2003)* (Edicions 62; «Educació 62»): el 2007 tingué cura de la selecció, de l'edició, de l'estudi preliminar i de les propostes de treball, amb un parell de comentaris de text —del poema «Si fossis terra creixeria en tu» i del poema VI del *Llibre dels sis sentits*.²³

Per les col·leccions i pel contingut (estudi, propostes, comentaris), en tots tres casos es tracta d'antologies didàctiques i alhora acadèmiques, destinades a un públic general i especialment als estudiants. Totes tres porten un llarg pròleg a càrrec de Farrés, però la veritat és que de diferències no n'hi ha. Simplement, i ell ho diu al final de cada una de les introduccions, són extensions i no canvia la lectura global que fa de l'obra. A la darrera explica: «s'ha respectat íntegrament la tria dels poemes de les dues antologies anteriors i s'ha pretès que la dels llibres nous guardés la justa proporció respecte de la dels llibres anteriors d'acord amb la importància que, a criteri de l'antòleg, tenen els nous llibres».

Així, la lectura dels primers poemes i dels inclosos a la segona antologia no canvia, i la de les etapes en què Farrés divideix l'obra martipoliana, tampoc. L'única diferència «remarcable» és que al pròleg de la *Nova antologia poètica* divideix l'obra de Miquel Martí i Pol en sis etapes, i a *Sol de palla trenada*, en set. Però, no és que n'afegeixi una, sinó que la sisena (titulada «Ara és el temps llangorós del desordre») de la *Nova antologia poètica* la parteix en dues —«No sempre es viu en claredats extremes (1986-1989)» i «Sol, de vella, atzarosa solitud (1990-2003)». Com podem veure, val a dir que en les dues darreres antologies el crític caracteritzà cada una de les etapes amb un emblema extret de la mateixa obra del poeta i totes tres antologies estan muntades sobre un criteri cronològic de la vida i l'obra de Martí i Pol.

A la nota «La present antologia» del recull de 1983, a més, Farrés explica que la tria «l'ha coneguda» l'autor i que ha discutit «amb ell la inclusió d'algun determinat poema». A la de 1997 també diu que, com a «mostra de confiança» que agraeix a l'escriptor rodenc i «amb la seva amabilitat característica», Martí i Pol ha conegut prèviament la selecció i hi ha donat el vistiplau. És una mostra més de la relació d'amistat i coneixença entre Farrés i el poeta.

També convé fer esment, encara que sigui anterior a la darrera preparada per Edicions 62, de la selecció de textos *Miquel Martí i Pol vist per ell mateix*, una antologia biogràfica —a partir d'algunes proses de *Joc d'escacs*, *Papers domèstics*, *Barcelona / Roda de Ter* i *Què és la poesia?*— i poètica publicada amb motiu de l'acte celebrat a Gurb el 12 de novembre de 2004 per commemorar el primer any

23. Aquesta edició és la base per a la *Nova antologia poètica*, de 2005, publicada a Badalona (Sàpiens, col·lecció «Biblioteca Bàsica d'El Periódico», 38).

de la mort del poeta, que la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Gurb edità en paper el mateix any.

Totes les antologies, finalment, permeten que ens adonem del segon camí de què parlava Àlex Broch: són treballs i operacions de síntesi i aportacions globals de l'obra martipoliana que en donen les línies bàsiques de lectura.

A mode de conclusions

Com hem vist, la trajectòria d'estudis de Pere Farrés sobre Miquel Martí i Pol és vasta i rellevant, engloba tant vida com obra de l'escriptor rodenc i abasta més de trenta anys, des de 1973-1974. A més de fer acostar i incorporar el poeta al món acadèmic, hi ha, sens dubte, una voluntat de fer conèixer i difondre la figura i l'obra, des del rigor i l'estudi, a la població en general i als joves en particular —des de la vocació de professor que sempre va exercir Farrés. Sens dubte, la relació personal (i literària) encetada a finals dels seixanta s'anà enfortint i posà les bases de tota aquesta trajectòria.

Àlex Broch, al seu treball esmentat al principi del nostre estudi que repassava la vinculació del tàndem Farrés - Martí i Pol, assegurarà que el primer ha estat «qui millor i més profundament coneixia i ha conegut la poesia de Miquel Martí i Pol».²⁴ En el mateix sentit, es manifestaven Ricard Torrents i Jaume Subirana considerant Farrés com «l'estudiós més documentat de Miquel Martí i Pol».²⁵ El mateix Torrents, a «Pere Farrés o la solidesa»,²⁶ afirma que fou el mateix Pere Farrés qui introduí Martí i Pol en els estudis acadèmics i qui l'edità donant-ne el text establert per als estudiosos de noves generacions i per al públic lector d'ara i demà.

«En el cas del poeta Miquel Martí i Pol (MMP) la intervenció de Pere Farrés ha estat encara més decisiva, més sòlida. El poeta de *La Fàbrica* i d'*Estimada Marta* tenia un problema: era un poeta popular, que tothom gosava d'entendre i de cantar, però la popularitat l'aïllava dels cercles més exigents de la crítica. Pere Farrés convertí el vici de la facilitat en virtut comunicativa. No sols va introduir el poeta de Roda de Ter en els estudis literaris científics, sinó que va dedicar-li l'edició de l'*Obra Poètica* en quatre volums que ha esdevingut canònica.»

Desembre de 2013

24. BROCH, *op. cit.*, p. 11.

25. MARTÍ I POL, Miquel. *Estimada Marta*. Edició a cura de Ricard Torrents i Jaume Subirana. Barcelona: Edicions 62, 2008, p. 61.

26. TORRENTS, Ricard. «Pere Farrés o la solidesa». *El 9 Nou* [Vic] (21 de novembre de 2008).